
DE JAPANSE TUIN VAN CLINGENDAEL

RELAAS VAN EEN LANTAARN

Joost S. H. Gieskes

日本庭園

INHOUD

Hoofdstuk I		
Historisch/technisch onderzoek	Pag.	7
Hoofdstuk II		
De toestand van de lantaarn	Pag.	13
Hoofdstuk III		
Onderzoek lantaarn t.b.v. reconstructie	Pag.	16
Hoofdstuk IV		
Voorstel tot reconstructie	Pag.	24
Hoofdstuk V		
De opdracht	Pag.	30

Colofon

Auteur: Joost S. H. Gieskes (*tuinhistorisch onderzoeker*)
Restauratieadvies: Raymund Bervoets (*Renovatie Breda*)
Eindredactie en lay-out: Aletta de Rooter (*De Groene Vraagbaak*)
Correcties: Frits van den Boogaard

Uitgave: 's-Gravenhage, voorjaar 2020
ISBN: 9789081296038

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt dankzij een financiële bijdrage van de Algemene Vereniging voor Natuurbescherming voor Den Haag e.o. (AVN)

VOORWOORD

In het kader van de restauratie van de Japanse tuin van Clingendael werd historisch onderzoek verricht naar de in slechte staat verkerende chryslantaarn, gevolgd door een onderzoek naar de herkomst van de gebruikte steensoort.

De lantaarn werd in detail onderzocht teneinde voldoende gegevens te verzamelen voor het construeren van een replica van de chryslantaarn.

Bij het tot stand komen van het onderzoeksrapport werd door de samenstellers nauw samengewerkt met de beheerders van het stadsdeel Haagse Hout. Op basis van dit onderzoek en het voorstel tot reconstructie kon op verantwoorde wijze door de gemeente Den Haag een opdracht worden verstrekt tot het maken van de replica. In deze uitgave wordt de totstandkoming van dit project op pakkende wijze samengevat.

Joost S. H. Gieskes

JAPANESE TUIN VAN CLINGENDAEL

**PROJECT REPLICA VAN DE
JAPANESE CHRYSANTLANTAARN
*'KIKU GATA DORO'***

Historisch/technisch onderzoek

Motivering tot de productie van een replica

Vooraf

In het jaar 1911 was baronesse Van Brienen (1870 – 1939), ook wel freule Daisy genoemd, eigenaar van landgoed Clingendael. In dat jaar ondernam de freule met haar Engelse en Oostenrijkse vrienden een reis naar Japan.

Als herinnering daaraan is een fraai fotoboek van die reis vervaardigd. Aan de hand van het fotoboek en andere haar beschikbare bronnen heeft historica Titia van der Eb-Brongersma een reconstructie van deze reis gemaakt. De freule had kennelijk plannen om een tuin in Japanse stijl op haar landgoed aan te leggen, want zij verwierf in Japan een reeks elementen voor haar toekomstige tuin, waaronder verschillende stenen tuinlantaarns. (Japans: *'ishi doro'*: ishi = steen; doro = lantaarn)

Het bijzondere van haar keuze was dat zij nogal afwijkende lantaarnvormen aankocht die uniek zijn.

*Kaartje van de Japanse tuin op Landgoed Clingendael uit 1915
Op de rode stip de plek van de chrysantlantaarn*

Nummer 4 in deze reeks is de chrysantlantaarn, *'kiku gata'* (foto ca. 1915). Waarom de freule juist deze lantaarns uitkoos weten we niet. Het is wonderlijk dat deze nogal afwijkende lantaarns in die tijd werden vervaardigd. Een plausibele verklaring kan zijn dat zij speciaal voor toeristen werden gemaakt, waarbij de steenhouwer zich de nodige vrijheden veroorloofde. Maar dat is een veronderstelling.

De meeste traditionele Japanse lantaarns hebben in hun symboliek verwijzingen naar het boeddhisme. Het lotusblad komt veelvuldig voor, vooral aan de schacht, de vuurdoos en op de voet. Ook de knop of 'juweel' heeft boeddhistische betekenis. De Chrysantlantaarn van de freule mist dat en verwijst

onomwonden naar het keizerlijk zegel: de (keizerlijke) chrysanthe (*kiku*) met zijn hart en bloemblaadjes:

De keizerlijke *kiku* telt zestien bloemblaadjes (met evenzovele kleine puntjes van bladen). Hier wel met een subtiel verschil, de lantaarn (*kiku gata*) in de tuin telt er twintig. Dat aantal herhaalt zich op de schacht van de lantaarn en op de voet. Op zeker moment is de schacht van de lantaarn gebroken en is de voet verloren gegaan. Heel pragmatisch heeft de gemeente Den Haag het restant van de lantaarn toen zonder schacht in de grond gezet.

In het jaar 2010 zijn de schacht en de voet op basis van oude foto's provisorisch weer aangeheeld, zonder dat het de bezoekers van de tuin opvalt en de lantaarn wel weer zijn historisch beeld terugkreeg.

Noot: Een recente uitvoerige zoektocht – reeksen boeken en artikelen, pinterest, google - naar lantaarns van het type chrysanthelantaarn heeft vrijwel niets opgeleverd. Het is ook niet bekend waar deze lantaarns gemaakt zijn. Hier wreekt zich dat het archief van de Van Brienens in WO II verloren is gegaan.

Een inventarisatie

Door een gelukkig toeval – een Japanse delegatie bezocht de Leidse Hortus en de Von Siebold Herinneringstuin – vond men in 2002 tijd voor een inventarisatie van de tuinclantaarns in de Japanse tuin van Clingendael.

Dit gezelschap bestond uit:

- Dr. ir. Wybe Kuitert (tevens tolk en rapporteur)
- Kinzo Nishimura (beeldhouwer en kenner bij uitstek)
- Tokoshiro Tamane.

De bemonstering vond plaats op 15 september 2002.

Over de chrysanthelantaarn werd het volgende genoteerd:

Typering: _____ Stenen lantaarn, *Kiku gata*

Steen: _____ *Shira-kawa*-graniet, Kyoto; restauraties in beton met mica
(net als in *shira-kawa*-graniet)

Bewerking: _____ Graniet met de hand gehouwen en bewerkt.

Waarde/datering: *Kiku gata* model, typisch voor de Meiji-tijd (1867- 1912), tegenwoordig in Japan niet gangbaar. Het dak toont twintig bloemblaadjes in een gestyleerde chrysanthe (*kiku*), de stenen knop vormt het hart van de chrysanthe. Onder de vuurdoos keert het patroon terug in de vorm van een geribde rand. De zuil was langer; na breuk is de onderste helft verdwenen. In principe een topstuk.

Advies: _____ Verschillende onderdelen zeer verweerd. Ondanks restauratie betekent dit een grote waardevermindering. Op korte termijn zorgvuldig documenteren met detailfoto's en tekeningen; vervolgens een complete kopie in een authentieke steen laten houthouwen. De kopie zal vanwege historische vorm en stilering een topstuk voor de Japanse tuin in Clingendael zijn.
Gegevens: _____ Aangekocht door de baronesse, zichtbaar op meerdere foto's van de tuin. De onderkant van de zuil had waarschijnlijk opnieuw een geribde band als decoratie en stond op een voet.

Beschouwing

Een inspectie door restaurator Raymund Bervoets toonde aan dat de chrysanthelantaarn in slechte staat verkeert. De steen brokkelt letterlijk af. De lantaarn is daarna gestabiliseerd maar het toekomstperspectief is slecht. Daarbij komt, dat de lantaarn in feite incompleet is, de schacht en de voet zijn immers verloren gegaan.

Bij nader onderzoek stond op de bekende site van 'Jaanus' het volgende vermeld:

'Shirakawa ishi, type of granite from the Shirakawa area. Soft and easily processed, it is also easily broken and thus often used for garden stones, paving and lanterns in the Kyoto area. Related is the Shirakawa sunan, the fine white sand often used in dry gardens (Karesansui)'.

Het aanvankelijk populaire *Shirakawa*-graniet is niet meer, althans voorlopig niet meer, te verkrijgen, maar tevens is het een verklaring waarom de lantaarns gemaakt van *Shirakawa*-graniet afbrokkelen en kennelijk makkelijk breekbaar zijn. De chrysantlantaarn is naar verondersteld omgevallen en daardoor is de schacht mogelijk gebroken.

Deze feiten en gegevens tezamen en het dringend advies van de 'Groep Kuitert' tot de productie van een replica, hebben tot het voornemen geleid om inderdaad een replica van de lantaarn te vervaardigen, maar dan van duurzame hardsteen. Volledigheidshalve werd ter plekke ook advies gevraagd aan H.J. Tolboom RCE. Een besluit tot het maken van een replica werd genomen nadat een nader onderzoek werd verricht door Raymund Bervoets, van 'Restauratie Breda'. De kennis en kunde tot uitvoering van dit project is ook in Nederland aanwezig.

Shirakwa-graniet

Het Shirakwa-graniet is afkomstig uit diverse steengroeves nabij Kyoto. Het graniet wordt al vanaf vroeg 13e eeuw gebruikt voor lantaarns en andere beeldhouwwerken. Maar ook in korrelvorm treffen we het in de Japanse tuinen, in het bijzonder de tuinen in de *Karesansui*-stijl. Na 1966 werden de steengroeven gesloten. Wegens schaarste van het materiaal wordt tegenwoordig ook gebruik gemaakt van andere verpulverende steensoorten. Er schijnen plannen te bestaan om toch bestaande steengroeven met *Shirakwa*-graniet weer te openen.

bron: Journal of the Japanese Institute of landscape architecture 2016

Het beeldhouwen van lantaarns is handmatig vakwerk. In Japan is het een zeer gerespecteerd beroep

Voor.....

En na... de schoonmaakbeurt

De vuurdoos is op meerdere plaatsen gebroken geweest.

De herstellingen zijn uitgevoerd in cement van een andere kleur en opnieuw zijn er barsten ontstaan.

De toestand van de oude lantaarn

A . Projectbeschrijving

Object: _____ Lantaarn, *kiku gata*

Materiaal: _____ *Shirakawa graniet.*

De lantaarn is met de hand gekapt.

Schadebeeld: _____ De vuurdoos heeft veel herstellingen, deze zijn op meerdere plaatsen gebarsten en de vuurdoos is als geheel niet meer stabiel genoeg om op langere termijn het dak te dragen. Er zijn herstellingen aan het dak gemaakt met een cementgebonden mortel. Deze zijn slordig gemaakt en door erosie aangetast. De schacht bestaat uit twee delen. De cementverlijming is afwijkend van de steenkleur, de schacht heeft diverse structuren. De voet is niet origineel. Alle nog originele steen is sterk verweerd.

Doel: _____ Het doel is controleren op stabiliteit. Verder is het de bedoeling om de sterke erosie en afbrokkeling van de steen te stoppen.

B. Onderzoek

Eerdere reparaties: _____ De vuurdoos is op meerdere plaatsen gebroken geweest en hersteld met een cementgebonden mortel, afwijkend van kleur. De herstellingen zijn op meerdere plaatsen gebarsten, de vuurdoos is niet meer stabiel. Het dak heeft een bruin spoor aan de bovenkant. Dit is een spoor ijzeroxide en zit van nature in de steen. Er zijn twee herstellingen aan het dak gemaakt met een cementgebonden mortel; deze zijn door erosie aangetast. De schacht bestaat uit twee delen en is met een cementgebonden mortel aaneengezet, deze is afwijkend van kleur. De oppervlakte van de schacht is aangewerkt met een cementgebonden mortel met kwartskorrels.

De voet is niet origineel en gemaakt van een cementgebonden mortel met kwartskorrels, deze is wel stabiel. Alle nog originele steen is sterk verweerd en de oppervlakte brokkelt af.

Reinigen: _____ De groene aanslag en het mos zijn verwijderd met water en borstel om de oppervlaktebehandeling mogelijk te maken.

Oppervlaktebehandeling: _____ De gehele lantaarn wordt behandeld met kaliumwaterglas om de binding van de buitenste laag van de steen te verstevigen

zodat oppervlakte-erosie sterk vermindert terwijl de poreuze steen toch kan ademen. Het kaliwaterglas is opgelost in gekookt water en wordt in twee lagen opgezet.

Advies: _____ Het is raadzaam om jaarlijks afbrokkeling van de lantaarn te voorkomen. Een optie is vervanging van de gehele lantaarn, waarin de originele vormgeving weer zichtbaar wordt en een stabiele lantaarn wordt gerealiseerd.

C. Gebruikte materialen

Oppervlakte behandeling: Kaliwaterglas, 2 behandelingen, verdund 1:2 met gekookt water.

Behandelingsdatum: _____ oktober 2016

Uitvoerder: _____ Raymund Bervoets

*De lantaarn in 2016 na
schoonmaakbeurt en restauratie*

Onderzoek reconstructie lantaarn 'kiku gata'

Hoofdstuk III

Inleiding

Om tot een verantwoorde reconstructie te komen is een onderzoek naar de oorspronkelijke vormgeving en steensoort onontkoombaar. Eerdere herstellingen en aanvullingen hebben het beeld verstoord, ook is er vormverlies door erosie.

Bij het onderzoek kunnen we ons baseren op archiefphoto's uit de begintijd van de tuin en diverse andere bronnen zoals:

- rapport Commissie Kuitert,
- rapport Pieter Brinkman,
- aantekeningen Dhr. Overzet,
- onderzoek Raymund Bervoets,
- collectie Joost S.H. Gieskes.

Historie van de chrysantlantaarn in de Japanse tuin

Anno 1915

De foto van de lantaarn uit ca. 1915 zal worden gebruikt als uitgangspunt voor de reconstructie. De *kiku gata* werd in 1911 door de Baronesse zelf aangekocht in Japan. Op deze foto is te zien dat de 'vouwen' in de chrysantbladeren op het dak, scherper zijn afgetekend dan de vouwen die nu nog zichtbaar zijn. Ook is op deze archiefphoto een gedeelte van de oorspronkelijke voet te zien, hoewel niet helemaal scherp. Deze voet is in de loop der tijd verdwenen, in 2007 is een andere voet vervaardigd. Verder is op de foto te zien dat er reeds schade was onderaan de schacht. Ook is op ca. driekwart hoogte een aanheling met cement waarneembaar, hoogstwaarschijnlijk een herstelling van een breuk. Het deel van de schacht onder de oude breuk is kwijtgeraakt en in 2007 aangevuld met een replica uit graniet.

Anno ca. 1920

Er zijn twee archiefphoto's van de lantaarn gevonden uit ca. 1920. Opmerkelijk is dat de voet op de foto van ca. 1915 anders is dan de voet met lotusbladeren op deze foto's. Ook is hier de lantaarn duidelijk meer verzakt.

Anno 1954

Dhr. Overzet, toenmalig tuinopzichter van de Japanse tuin, maakte een schets van de *kiku gata*. Op deze eenvoudige schets lijkt de schacht omgedraaid en lijkt er een voet onder de vuurdoos (met kruis) aanwezig. Meer waarschijnlijk is dat de steen met het kruis erop de geribde band voorstelt en de arcering onderaan de voet met eronder de sokkel.

Anno 1963

Er is een foto gevonden uit 1963 (archief dhr. E. B. Hartman). Op deze foto is dezelfde voet te zien als op de foto's uit 1920 met eronder een vierkante sokkel.

Anno 2002

Het onderste deel van de schacht en de voet zijn verdwenen. De lantaarn is met het resterende schachtdeel ingegraven. Onderzoek, waardering en advies door leden van het Research Center for Japanese Garden Art, Tokyo Japan, onder leiding van Wybe Kuitert. De commissie waardeert de lantaarn als een topstuk. Volgens de commissie is het een typisch model van de Meiji-periode (1867-1912). Het advies is om de lantaarn nauwkeurig te documenteren en een kopie te laten maken in de oorspronkelijke steen.

Anno 2007

Herstel vuurdoos, aanheling onderkant schacht en realisatie nieuwe voet en herplaatsing op de oude plaats in de tuin door restaurateur Pieter Brinkman.

Het rapport is niet erg volledig. Het geeft niet duidelijk aan wat hij heeft hersteld en waarmee hij de herstellingen heeft uitgevoerd. De voet is overigens niet gemaakt van kalksteen zoals gesteld in het rapport, maar van een kalkcementmortel. De foto's geven alleen een beeld van het resultaat van de herstelwerkzaamheden, maar niet van de schade.

Uit het rapport van Pieter Brinkman 2007:

“Voor de restauratiewerkzaamheden begonnen, is een inventarisatie/documentatie van de lantaarn gemaakt in de vorm van opmeten en tekeningen, bovendien is gezocht naar oude foto's waarop deze staat afgebeeld. Aan de hand hiervan is een nieuwe voet, van kalksteen naar eigen inzicht met als voorbeeld de deksel van de lantaarn (deze ontbrak), met lijm aangebracht, de schacht gerestaureerd en vervolgens op deze plaats neergezet.”

*De lantaarn is in onderdelen uit elkaar gehaald om per deel schoon te maken en te restaureren.
Restauratie Brinkman 2007*

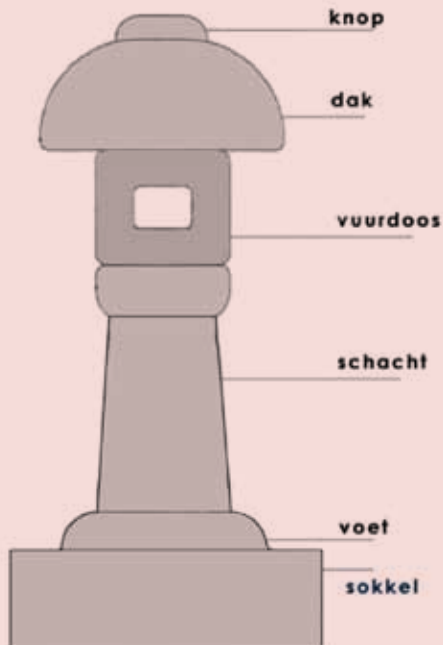
Anno 2016

Restauratie Breda heeft in 2016 een opnamestaat gemaakt van de conditie van de lantaarn. Deze heeft tevens de lantaarn gereinigd om een oppervlaktebehandeling toe te kunnen passen teneinde de verwerking af te remmen. Na de reiniging werd ook de schade beter zichtbaar.

Uit het verslag van Restauratie Breda (2016)

“De vuurdoos heeft veel herstellingen, deze zijn op meerdere plaatsen gebarsten, de vuurdoos is als geheel niet meer stabiel genoeg om het dak te dragen op lange termijn. Er zijn herstellingen aan het dak gemaakt met een cementgebonden mortel, deze zijn slordig gemaakt en door erosie aangetast. De schacht bestaat uit twee delen, de cementverlijming is afwijkend van de steenkleur, de schacht heeft diverse structuren, de voet is niet origineel. Alle nog originele steen is sterk verweerd.”

Voor beter begrip is op de bijgaande figuur de generale samenstelling van een Japanse stenen lantaarn weergegeven.

Onderzoek per onderdeel naar authenticiteit

De voet

Authenticiteit: _____ De huidige voet is niet authentiek, de voet is door restaurateur Pieter Brinkman in 2007 vervaardigd, "naar eigen inzicht met als voorbeeld de deksel (dak) van de lantaarn en oude foto's"

De voet is gemaakt van een kalkcementmortel met steengrit als aggregaat.
Beschrijving: _____ De huidige voet van kalkcementmortel is nog in goede staat, maar de vormgeving voldoet niet.

De schacht

Authenticiteit: _____ Alleen het bovenste deel van de schacht, boven de breuk op ca. driekwart hoogte, inclusief geribde rand, is authentiek.

Beschrijving: _____ Op de archiefphoto uit ca. 1915 is reeds te zien dat de schacht gebroken moet zijn geweest. Het gedeelte van de schacht onder de breuk is gedeeltelijk afgebroken en verloren gegaan (tussen 1963 en 2000). Tijdens de restauratie in 2007 is de schacht aangevuld met een stuk graniet en de breuk aangeheeld met mortel. Hierdoor echter heeft de schacht een meer conische vorm gekregen dan op de archiefphoto's is te zien. De veronderstelling van het Research Center for Japanese Garden Art in 2000, dat er onderaan de schacht een geribde band zou zijn, wordt niet

ondersteund door de foto's uit ca. 1915 en ca. 1920. De verticale arcering onderaan de schets van dhr. Overzet (in 1954) duidt waarschijnlijk op de voet.

De vuurdoos

Authenticiteit: _____ In 2007 is de vuurdoos door Brinkman hersteld. Er zijn geen foto's van voor de restauratie, ook geeft Brinkman niet aan wat hij heeft hersteld. De inschatting van Restauratie Breda is dat er nog ca 50-60% originele steen aanwezig is. De herstellingen zijn gedaan met een kalkcementmortel met toevoeging van steengrit.

Beschrijving: _____ De doorsnede van de vuurdoos is rond en heeft afgeronde onder- en bovenkanten. De bovenste kopse kant van de vuurdoos (waar het dak op staat) is open (zie foto's Brinkman). Rondom de vuuropening van de vuurdoos is een negge of nis te zien. Deze is sterk geërodeerd.

De vorm van de negge is door erosie en herstellingen niet goed te bepalen, op de foto uit 1963 is echter te zien dat de negge rechte hoeken had.

Het dak

Authenticiteit: _____ Het dak van de lantaarn is, op enkele mortelherstellingen na, origineel.

Beschrijving: _____ Het bolvormige dak is versierd met een reliëf van 20 chrysanthemumblaadjes. De bladvormen zijn langwerpige, naar boven taps toelopende met een centrale vouw in de lengterichting. De bladvormen zijn door erosie enigszins afgevlakt, maar nog goed leesbaar. Aan de onderkant van het dak is in het midden gelegen een verdieping/holte waarin de vuurdoos past. Deze verdieping wordt omsloten door een ring van enkele millimeters hoogte. Centraal op de bovenkant heeft het dak een ronde vlakke zone, hierop wordt de knop geplaatst.

De knop

Authenticiteit: _____ De knop van de lantaarn is origineel, er zijn geen herstellingen.

Beschrijving: _____ De knop is als het hart van de chrysanthemum. Door erosie is de vorm licht teruggelopen en het centrale puntje bovenop nagenoeg verdwenen.

De steensoort van de lantaarn *kiku gata*

Shirakawa graniet, Kyoto

De steensoort is in 2000 door de leden van het Research Center for Japanese Garden Art, onder leiding van Wybe Kuitert, bepaald als *Shirakawa* graniet. Daar het *Shirakawa* graniet niet meer verkrijgbaar is, zal er naar een vervangende steensoort moeten worden gezocht. Dhr. H.J. Tolboom van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed werd uitgenodigd voor advies.

Overleg in de Japanse tuin v.l.n.r.:
- H.J. Tolboom (adviseur Rijksdienst Cultureel Erfgoed)
- Arien Tuin (groenbeheerder)
- Raymund Bervoets (Restauratie Breda)

Voorstel reconstructie

Steensoort voor de reconstructie

Daar het *Shirakawa*-graniet niet meer verkrijgbaar is en de erosieve eigenschap van deze steensoort ongewenst is, zal er naar een vervangende steensoort moeten worden gezocht.

Dhr. H. J. Tolboom van het Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) is, op verzoek van de gemeente Den Haag, in mei 2017 ter plaatse geweest om te adviseren over een geschikte vervangende steensoort. Als mogelijkheid noemde hij Reinersreuther Edelgelb. Dit Duitse graniet is zeer degelijk en makkelijk te verkrijgen in Nederland. De enigszins gele zweem en kristal grootte is volgens Tolboom vergelijkbaar met het *Shirakawa*-graniet.

Er bestaan veel nuanceverschillen in de diverse types Reinersreuther: grau, gelb, edel-gelb etc. Er zijn diverse steensoorten in de handel die vergelijkbaar zijn in kwaliteit met Reinersreuth edelgelb.

De drie voorstellen voor de vervangende steensoort

Reinersreuth grau graniet *Flossenburg graniet gelbgrau* *Böhmerwald graniet*

Tijdens een bezoek aan het steenhouders-restauratiebedrijf zijn diverse stalen bekeken. De staal van Flossenbürger graniet Gelbgrau is ter plaatse in de tuin vergeleken met het *Shirakawa* graniet van de *kiku gata* en geschikt bevonden.

Uitwerking vormgeving van de reconstructie:

Uitgangspunt voor de vormgeving van de reconstructie is de vormgeving en samenstelling zoals op de oudste foto van de lantaarn uit ca 1915.

Vormgeving voet – reconstructie

Uitgangspunt

Er zijn diverse archiefphoto's van de *kiku gata* waarop een voet waarneembaar is. Na bestudering van de foto's concluderen de Gemeente Den Haag en Joost Gieskes dat de voet op de foto van ca. 1915 een andere is dan die van enkele jaren later. De voet is blijkbaar verwisseld. De latere foto's tonen een voet met lotusbladeren, dus de foto's van ca. 1920 zijn niet bruikbaar voor reconstructie aangezien we de oudste toestand als uitgangspunt nemen.

Op de foto uit ca. 1915 is de grote vorm van de voet slechts gedeeltelijk waarneembaar, details zijn onscherp doch er is wel te zien dat de voet was versierd met een bloembladmotief. Hoe het er precies uitzag is onduidelijk, van een chrysantlantaarn zijn nauwelijks voorbeelden te vinden.

Twee andere voorbeelden van chrysantlantaarns
Bron: Google

Bloembladversiering

Hoewel niet met zekerheid vast te stellen, is het aannemelijk dat de voet is versierd met een patroon van chrysantenbloemblaadjes. De verwachting is dat het aantal blaadjes hetzelfde zal zijn als op het dak en de geribde rand: namelijk 20 stuks. De uiterste diameter van de bladring is kleiner dan de diameter van het dak, zoals te zien op de foto uit ca. 1915.

Ronde uitsparing kopse kant bovenzijde

De kopse kant aan de bovenzijde is niet geheel vlak; centraal is een ronde uitsparing van enkele millimeters waarin de onderkant van de schacht past.

Op de foto uit ca. 1915 is de uitsparing duidelijk waarneembaar.

Er is een vlakke, iets verhoogde, ring rondom deze uitsparing. Dit is (met moeite) ook waarneembaar op de oude foto uit ca. 1915. Bij vrijwel alle gevonden afbeeldingen van lantaarns van dit type is deze ring aanwezig.

Sokkel/funderingsblok reconstructie

Onder het bloemblad is op oude foto's een verhoging aanwezig om het bloembladrelief te separeren van het funderingsblok, dat dient voor de stabilisatie van de lantaarn.

Werkwijze: Er wordt zonnodig (in overleg met steenhouwer) eerst een model gemaakt in polystyreenschuim op ware grootte.

Schacht reconstructie

Uitgangspunt: De originele vorm van de schacht is op de archieffoto's en de huidige lantaarn voldoende waarneembaar.

Tijdens de restauratie in 2007 is de schacht enigszins conisch gemaakt. Op de archieffoto's en de schets van Dhr. Overzet (1954) is de schacht recht.

Lengte schacht: De lengte van de huidige zuil wordt gerespecteerd, deze komt overeen met de lengte van de schacht op de foto uit ca. 1915.

Diameter schacht: De diameter van het bovenste gedeelte van de zuil uit de originele steen wordt aangehouden en het verloop naar beneden gevolgd. De schacht krijgt een minimaal 'buikje' zoals op de foto 1915.

Geribde band: De bestaande geërodeerde geribde rand bovenaan de schacht bestaat in feite uit de sterk gestileerde chrysantblaadjes.

Kopse kant boven: Aan de kopse zijde boven lopen de bladvormen over in een vlakke ring die als omlijnning dient. Centraal is een verdieping van

enkele millimeters waarin de vuurdoos past.

Werkwijze reconstructie: Er wordt in overleg met de steenhouwer desgewenst een model gemaakt op ware grootte van de te maken nieuwe schacht.

Vuurdoos reconstructie

Uitgangspunt: De hoofdvorm van de vuurdoos is bij de huidige lantaarn aangeast door de diverse aanhelingen. De gevonden archieffoto's geven echter genoeg duidelijkheid over de oorspronkelijke vorm.

Hoofdvorm vuurdoos: De diameter en grondvorm van de huidige vuurdoos worden gerespecteerd.

Vuuropening vuurdoos: Veelal is er onderaan in de vuuropening een soort verhoging gemaakt. Dit is waarschijnlijk om het vuur iets 'op te tillen' richting centrum vuuropening. Door de vele herstellingen is dit nu niet meer goed waarneembaar.

De negge: De vorm van de negge rondom de vuuropening is niet meer duidelijk leesbaar. Deze negge dient om een schermpje te kunnen monteren bestaande uit een houten frame met rijstpapier. De vorm van de negge is door erosie en de herstellingen van de huidige vuurdoos niet meer goed te zien. De hoeken lijken afgerond maar op de foto uit 1963 is te zien dat de negge rechte hoeken heeft.

Schets reconstructie

Erosie van de negge

Bovenaanzicht vuurdoos

Dak reconstructie

Uitgangspunt: _____ De huidige lantaarn en de archief-foto's geven voldoende informatie om de originele vorm te kunnen bepalen.

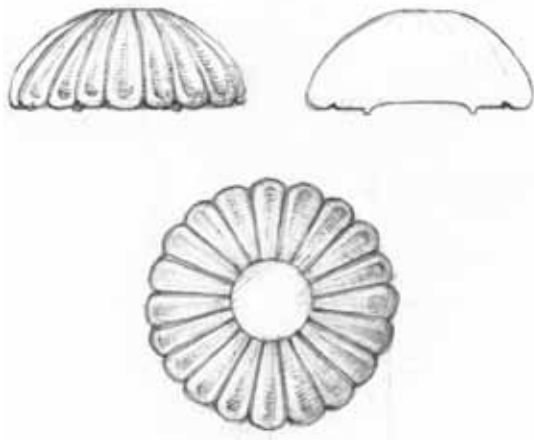
Afmeting en vorm: _____ De vorm en afmetingen van het dak worden gehandhaafd.

Bloembladmotief: _____ De nog goed leesbare bladvormen met 'vouw' worden opgewerkt met gips of plastiline tot volle plasticiteit. Dit dient als voorbeeld voor het te maken model.

Bovenste kopse kant: _____ Op de plaats waar de knop wordt gezet, centraal bovenop, is de vorm afgeplat, deze is duidelijk afgeleijnd.

Onderste kopse kant: _____ Aan de onderkant van het dak is een ondiepe uitsparing gemaakt waarin de vuurdoos past, deze is omsloten door een enkele millimeters hoge ring, zoals nog ten dele aanwezig is.

Werkwijze: _____ De vormen van het huidige geërodeerde dak worden opnieuw opgewerkt. Met die gegevens wordt er een model gemaakt dat door de steenhouwer wordt gekopieerd.

Reconstructie knop

Uitgangspunt: _____ De originele vorm van de knop is op de archief-foto's en de huidige lantaarn voldoende waarneembaar voor het maken van de reconstructie.

Afmeting en vorm: _____ De vorm en afmeting van de knop worden gehandhaafd.

Werkwijze reconstructie: _____ De huidige geërodeerde vormen worden licht opgewerkt, met die informatie wordt een model gemaakt dat de steenhouwer kopieert.

Schets van de knop met puntje

De originele knop met versleten punt

Oppervlaktebehandeling van de replica

De *kiku gata doru* is met de hand gekapt en moet een handgekapt uiterlijk krijgen, zowel in de vormgeving als in de oppervlaktebehandeling.

Gerestaureerde 'Kiku gata' in 2007

Replica 'Kiku gata doru' in 2020

De opdracht

De bestudering en goedkeuring van het lijvige onderzoeksrapport door de gemeente Den Haag vergde geruime tijd. In de tussentijd werd veel zorg besteed aan de analyse en keuring van de te gebruiken steensoort en de bestelling daarvan.

Het rapport en de gekozen steensoort is door de gemeente geaccepteerd. Uiteraard vindt dit proces in goed overleg met alle betrokken partijen plaats. Ook werd een beeldhouwer geselecteerd die de lantaarn volgens de specificatie kan maken. Wegens zijn grote bekwaamheid en ervaring viel de keuze op Koen van Velzen. (www.beeldhouwerijvanvelzen.nl). Tijdens de productie vond voortdurend overleg plaats met Raymund Bervoets (www.restauratiebreda.nl).

Op 13 maart 2019 werd de offerte ingediend voor het vervaardigen en plaatsen van de reconstructie van lantaarn *Kiku gata* voor de Japanse tuin Den Haag, inclusief het uitgevoerde onderzoek.

Noot: ter onderscheiding van de replica van de oorspronkelijke lantaarn krijgt de replica de naam '*Kiku gata doro*'. Kiku is chrysanthe, gata is de vorm van de lantaarn (een chrysanthevorm) en doro is lantaarn. (het woord '*ishi*' wordt ook wel aangetroffen, het betekent 'steen'. *Ishi doro* is stenen lantaarn).

Op 21 augustus 2019 werd de opdracht verstrekt. De te vervangen oude lantaarn is naar de beeldhouwer gezonden als voorbeeld. Op 4 december 2019 hebben vertegenwoordigers van de gemeente – samen met Joost Gieskes en Raymund Bervoets een bezoek gebracht aan de beeldhouwer voor overleg. Daarbij ging het vooral om details zoals de verfijning van de bloemblaadjes op de kap en de oppervlaktestructuur. Het hele proces verliep voorbeeldig.

2 maart 2020 was de grote dag dat de lantaarn in de tuin werd geplaatst. Daar gingen voorbereidingen aan vooraf, zoals het aanleggen van een fundatie voor de te plaatsen lantaarn.

Tot slot

In het jaar 2000 werd aangevangen met historisch onderzoek, gevolgd door tal van restauratiewerkzaamheden. Bij het onderzoek van de lantaarns door Japanse deskundigen kwam in 2002 de slechte toestand van de chrysanthe lantaarn *kiku gata* aan het licht.

Het heeft tot 2020 geduurd tot het project was voltooid. De gemeente Den Haag, in het bijzonder de opeenvolgende groenbeheerders Hans Busker, Arien Tuin en Remco Bouchier, verdienen alle lof voor hun positieve opstelling. Zij benadrukten welk belang er wordt gehecht aan het duurzaam behoud van deze kwetsbare historische tuin. De zorgvuldigheid en deskundigheid van Raymund Bervoets en Koen van Velzen zijn prijzenswaardig. De Japanse ambassade geeft blijk van waardeering door elk jaar bij de officiële opening van de tuin aanwezig te zijn in de persoon van de ambassadeur. Dit boekje verdient verspreiding opdat ook anderen zich in de Japanse tuin en de restauratie ervan kunnen verdiepen en het daardoor waarderen.

Het resultaat van een complex project met beeldhouwer Koen van Velzen.

Summary in English

In 1911 Baroness Van Brien (or Miss Daisy) visited many parts of Japan together with her British friends.

Because the Baroness wanted to construct a Japanese style garden at her Clingendael estate, she collected many items in Japan, amongst others very special stone lanterns (*ishi doro*). One of these lanterns had the shape of a Chrysanthemum, in Japanese 'kiku'. Therefore this lantern is called a *kiku gata*. The chrysanthemum is the *mon* or crest of the emperor of Japan. Most stone lanterns have buddhist symbols, this one doesn't. It makes this lantern very special.

The *kiku gata* or chrysanthemum lantern is made of *shirakawa*-granite. This granite is very popular in Japanese gardens, because it is a soft type of granite and therefore easily processed.

It is also readily broken and therefore also used in dry

gardens or *karesansui*.

Unfortunately, after

one hundred years in

the garden, the *kiku*

gata could not stand

the tooth of time

and erosion and

even breaking of

the shaft occurred.

There have been

restoration at-

tempts in the past,

but they were to

no avail. At an ex-

pert-inspection

the year 2002 by

members of the

Japanese Garden

that the *kiku gata*

great value for the

eroded state. The com-

to make a replica of the

lantern. It was decided to fol-

low this recommendation. A

comprehensive study was carried out of the history of the old chrysanthemum lantern in the garden. The replica must of course be an exact copy of the original lantern. In 2020 the replica was completed. The result is amazing, a jewel in the Japanese style garden at Clingendael. The *kiku gata doro* is a sign of friendship between the Netherlands and Japan, a silent diplomat.